

SPOZNAVNE IMPLIKACIJE EMOCIJ

Asja Nina Kovačev*

POVZETEK

Emocije lahko pojmujeemo kot svojevrstne ocene pomena, saj je njihova temeljna dimenzija, tj. dimenzija hedonskega tona skoraj identična dimenziji evaluacije, ki jo navadno označujemo kot eno najpomembnejših pomenskih dimenzij. Vzpostavljanje pojmovne zveze med čustvi in jezikovno izrazljivim pomenom usmerja proučevanja emocij od njihovega organskega temelja in primarnih nagonskih procesov k sekundarnim kognitivno-jezikovnim procesom. Zato bi lahko emocije označili kot poseben, rudimentaren tip kognicije. Stalno kognitivno-afektivno interakcijo opazimo namreč že v preverbalni fazi subjektovega razvoja.

COGNITIVE IMPLICATIONS OF EMOTIONS

ABSTRACT

Emotions can be considered specific judgements of meaning, for their basic dimension, i. e. the dimension of the hedonic tone is almost identical with the dimension of evaluation, which is usually denoted as one of the most important meaning dimensions. The formation of a conceptual connection between feelings and the linguistically expressive meaning directs the research of emotions from their organic basis and primary drive processes to the secondary cognitive-linguistic ones. Therefore one could denote emotions as a special, rudimentary type of cognition. A steady cognitive-afective interaction can namely be noticed only in the preverbal phase of the subject's development.

* Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Aškerčeva 2, Ljubljana

POMENSKA ZASIČENOST EMOCIJ

Osmišljanje sveta spada med človekove vrstne specifičnosti. Vsi njegovi psihični procesi namreč vključujejo pomensko dimenzijo. Pomen navadno že avtomatično povezujemo z verbalnim jezikom in preko njega z mišljenjem, saj potekata subjektov miselni razvoj in njegovo usvajanje jezika sočasno. Med njima obstaja tudi stalna interakcija. Kljub njuni medsebojni prepletenosti pa pri proučevanju subjektive sposobnosti za osmišljanje realnosti ne smemo pozabiti na pomensko zasičenost drugih psihičnih kvalitet, predvsem emocij.

Že temeljna dimenzija emocij, tj. dimenzija hedonskega tona, je hkrati tudi ena izmed treh bazičnih pomenskih dimenzij. Sovpada namreč z Osgoodovo (Osgood, 1957) dimenzijo evaluacije. Ugodje in neugodje je treba razumeti kot doživljajsko neposredno razvidni pomenski vsebini, ki ju vzdržuje kompleksen aparat organskih in kinestetičnih procesov. Pojmovanje emocionalnih procesov kot implicitnih ocen pomena omogoča ob hkratnem upoštevanju njihovih drugih vidikov še njihovo psihološko poglobitev in diferenciacijo.

Carr (1925; V: Bottenberg, 1972) poudarja, da tvorita temelj posameznikove naravnosti na aktualno adaptacijsko situacijo(1) dve prirojeni ali pridobljeni reakcijski tendenci. Prva je usmerjena k ohranjanju, podaljševanju ali ponovitvi situacije, druga pa k njenemu izogibanju, omejitvi njenega dražljajškega učinka in preprečevanju njenega ponavljanja. V tem kontekstu predstavljajo čustva psihični reakcijski prihranek, saj omogočajo internalizacijo in psihično zgostitev manifestnega reakcijskega vzorca. Vsebina te zgostitve je po Carru pomen, ki ga situacija pridobi za posameznika skozi ustrezne modalnosti njegovega prilagajanja. Carr zato trdi, da sta prijetnost in neprijetnost označevalca za dva različna pomena. Objekti ju pridobijo na podlagi tipa prilagajalne reakcije, ki jo običajno izzovejo. Subjektovo prilagajanje določeni situaciji je namreč odvisno od njegove kognitivne predelave objektov, ki se srečujejo v njej, in ga razen utrjenih vzorcev predhodnih spoznanj določajo še trenutni dražljajski (tj. objektni) učinki.

W. A. Hunt (1941) ocenjuje čustva kot višje spoznavne procese, v katerih zavzame posameznik stališče do pomenljivosti v adaptacijski situaciji. Skozi pojmovno-jezikovni proces naj bi se namreč materialno spremenljiva psihična mnogovrstnost zgostila v funkcionalno enoto - vsebino. Ena temeljnih značilnosti te vsebine je zato močna interpersonalna variabilnost. Harlow in Stagner (1933) domnevata, da lahko čustva (v nasprotju z direktnimi in takojšnjimi proprioceptivnimi občutki) imenujemo kar višje zaznavne in intelektualne funkcije ali vsaj implicitne verbalne reakcije. Podlago za pomensko zasičenost emocionalnih procesov in za njihovo navezanost na jezik tvori namreč po Harlowu in Stagnerju prav njihova temeljna dimenzija, tj. dimenzija hedonskega tona. Zanj je značilna visoka stopnja splošnosti oziroma široko transferno področje, ki implicira ali napoveduje subjektovo približevanje in izogibanje določenim objektom iz realnega sveta. Iz nespecifičnih kvalitet se pod vplivom kognitivnih procesov oblikujejo logične sodbe, ki jih lahko označimo tudi kot specifične zavestne vsebine (Beebe-Center, 1985) oziroma kot intuitivne konstrukcije, ki izhajajo iz spremenljivega sklopa (seta) nespecifičnih operacij.

PSIHOLINGVISTIKA IN EMOCIJE

Razumevanje emocionalnih procesov kot procesov določanja pomena vzpostavlja pojmovno zvezo med čustvom in jezikovno izrazljivim pomenom ter pomika teoretično težišče od koncepta čustva kot enkratne in izvorne doživljajske poteze proti pretežno sekundarnim, kognitivno-jezikovnim procesom. Ti predstavljajo psihično predelavo adaptacijske situacije. Prvotne psihološke raziskave pomena so temeljile na behavioristični tradiciji, ki poskuša umestiti jezikovni pomen v vedenjski kontekst dejavnega subjekta. Pomen naj bi po mnenju behavioristov omogočal posameznikovo prilagoditev (predvsem v socialnih situacijah), pripomogel k izboljševanju njegove učinkovitosti ter odločilno podpiral njegovo samoregulacijo in osebno integracijo.

Watson (1919) izhaja pri proučevanju pomena še iz klasične behavioristične sheme verbalnega vedenja in razlaga besedo kot pogojni dražljaj za evokacijo reakcije, ki jo je na začetku izzval določen objekt. Pojmuje jo kot vedenjski substitut, saj je prepričan, da se jezikovno vedenje izoblikuje na podlagi procesov pogojevanja. V nasprotju z Watsonom dodaja Osgood (1962, 1963, 1964, Osgood et al., 1957) behaviorističnemu pojmovanju pomena nove dimenzije. Upošteva namreč tudi notranje posledice lingvističnega pomena in prikazuje emocionalne procese kot njegovo temeljno komponento. Osgoodov model je zato svojevrstna transformacija klasične behavioristične sheme, v katero se vpletajo še dodatni, vmesni elementi.

$$S \longrightarrow \text{Rt}$$

$$s \longrightarrow \text{rm} \text{ --- } \text{sm} \longrightarrow \text{Rx}$$

SLIKA 1: Mediacijska shema jezikovnega vedenja (Osgood et al., 1957)

Nek dražljaj (S) se vedno in zanesljivo povezuje s celotnim vedenjem določenega organizma. Sistematično uvajanje novega dražljaja (s - "sign-to-be") v reakcijsko zvezo (S $\longrightarrow$ RT) povzroči asociacijo tega dražljaja z delom celotne reakcije organizma (rm), ki obsega mobilnejše (proprioceptivno-kinestetične in glanduralno-nevralne) sestavine reakcijskega vzorca(2). Zato je treba rm razumeti kot čisti dražljajski dej ("pure stimulus act" - sm), ki ga je mogoče povezati z različnimi instrumentalnimi deji (Rx).

Notranji vmesni člen (rm ---> sm) je odločilen za verbalno vedenje. Osgood ga imenuje reprezentacijski mediacijski potencial (RMP). Reprezentacijski je ta proces zato, ker omogoča reprezentacijo dražljaja (S) skozi del celotnega vedenjskega kompleksa, ki ga izzove dani dražljaj. Različne instrumentalne deje, vezane na S-objekt, namreč prenese na njegov znak brez kakšnih posebnih težav, zato ga Osgood (1957) imenuje še mediacijskega oziroma posredovalnega.

Dražljajski vzorec, ki ni identičen označenemu predmetu (signifikatu), postane njegov znak, če izzove v organizmu mediacijski proces. Za slednjega je značilno, da je ena od komponent celotnega vedenja, ki ga izzove signifikat, in da proizvaja odgovore, ki se brez predhodne asociacije med nesignifikativnim in signifikativnim dražljajskim vzorcem ne bi pojavili. V nasprotju z njim lahko RMP, ki ga Osgood izenačuje s pomenom, razumemo na dva načina: signifikativno (v odnosu do signifikata) in pragmatično-komunikativno (kot reakcije, ki jih izzove RMP).

Osgoodov model je mogoče tudi empirično preverjati in avtor je v ta namen izdelal metodo semantičnega diferenciala (SD). Z njo lahko proučujemo RMP, ki ga v

subjektu sproži določen znak. Poskusne osebe ocenjujejo različne (jezikovne, oblikovne idr.) znake na večstopenjskih lestvicah polarnih pridevnikov, ki se nanašajo na splošne pomenske viidke. Tako je mogoče vsaj približno določiti vrsto in stopnjo RMP določenega znaka oziroma tisti del potencialnega splošnega RMP, ki ga lahko zaobjame konkretni znak. S statistično analizo surovih empiričnih podatkov je Osgood prodril še nekoliko dlje in ugotovil tri temeljne dimenzije RMP:

- dimenzijo evaluacije,

- dimenzijo potence in

- dimenzijo aktivnosti.

Nosilci pomena so pretežno proprioceptivno-kinestetični in glandularno-nevralni.

Oboji so psihofiziološko najtesneje povezani z emocijami. RMP zato ne vključuje celotnega pomena lingvističnega znaka (ki ga je mogoče teoretično razdeliti na denotativnega in konotativnega), ampak predvsem njegov konotativni del. Tega opredeljuje Osgood kot habitualni simbolični proces (x), ki se sproži v uporabniku tedaj, ko ta sprejme ali proizvede znak. Denotativni pomen je v nasprotju s konotativnim pomenom konvencionalna, habitualna reakcija med nelingvističnim dražljajskim vzorcem (S) in lingvistično reakcijo (R) (v odnosu do govornika) ali med lingvističnim dražljajskim vzorcem (s) in nelingvističnim dražljajem (S) (v odnosu do poslušalca).

Subjekt se osredotoči le na majhen delež RMP. V praksi je ta prežet z asociacijami in disociacijami med znaki ter z asociacijami in disociacijami med označenimi predmeti. Predstavlja namreč kompromis med denotativnim in konotativnim pomenom, pri čemer lahko konotativne dimenzije psihičnega RMP bolj ali manj svobodno preoblikujejo denotativni okvir v procesu oblikovanja konkretnega pomena. Zato zatrjuje Erdman (1910), da čustvena jezikovna komponenta označuje predvsem tistega, ki govori, in ne toliko tisto, kar govori.

Osgoodova psihološka umestitev konotativnega pomena v RMP temelji na njegovi delni izenačitvi konotativnega pomena z emocionalnimi procesi. Osgood namreč predpostavlja, da ustrezajo čisti, temeljni momenti RMP obćim čustvenim dimenzijam, ki vnašajo v jezik dinamiko, in so podlaga razlikam med denotacijami. Tako predstavlja konotativni pomen temeljno emocionalno naravnanoost. Je surovi pomenski okvir oziroma jedrni (organski) segment pomena, ki se skozi procese diskriminativnega učenja preoblikuje v denotativne konkretizacije.

V procesu diferenciacije pomena oziroma njegovega postopnega izločanja iz surove organske podlage nastajajo nove, specifične in razčlenjene pomenske enote, ki se navezujejo na različne referente v objektivni stvarnosti. Sprva namreč obstaja pomen le kot možnost, zato ga lahko prepoznavamo le v grobih obrisih. Šele kasneje pride do njegove realizacije.

Če bi nam v govorečem subjektu uspelo izzvati goli organski segment pomena (rm - - - -> sm) brez obćajnega konteksta njegovega pojavljanja, bi subjekt morda vseeno doživel nekakšen brezreferenčni, brezdenotativni pomen (Osgood et al., 1957). Tega bi bilo mogoče umestiti v nek označevalno nespecifičen predel v semantičnem prostoru. Subjekt bi namreč doživel "nekaj močnega, slabega in aktivnega", "nekaj šibkega, dobrega in pasivnega" ali katero koli izmed možnih permutacij med različnimi vrednostmi na treh temeljnih pomenskih dimenzijah, vendar ne bi mogel ugotoviti, kaj je to.

Ertel (1964) je poskušal uskladiti temeljne dimenzije semantičnega diferenciala z dimenzijami čustvenega doživljanja in vedenjskih dosežkov. S pomočjo faktorске analize je dobil iz surovih podatkov štiri doživljajske in vedenjske faktorje: faktor valence, dva faktorja aktivacije in faktor potence. Faktor valence vključuje pozi-

tivne in negativne vtise na doživljajski ravni ter približevanje in odmikanje na vedenjski ravni. Oba faktorja intenzitete se na vedenjskem in doživljajskem nivoju le grobo izražata, faktorju potence v doživljanju pa ustreza na vedenjskem področju dimenzija dominantnost-submisivnost. Ta vključuje posameznikovo oceno lastne moči v odnosu do nasprotnikove. Njena višja ocena sovпада s subjektovo dominantnostjo, nižja pa z njegovo submisivnostjo.

Ertlovi doživljajski in vedenjski faktorji sovpadajo z Osgoodovimi faktorji RMP (valenca, aktivnost, potenca), tako da lahko RMP pojmuemo kot kvaliteto, ki je psihološko utemeljena v subjektivem čustvenem doživljanju in v njegovi vedenjski naravnosti. Zato je ni mogoče reducirati na verbalno-pojmovno raven. Konotativni pomen je treba namreč razumeti kot emocionalno utemeljeno organsko danost, ki uravnava vedenje v spoznavnem in motivacijskem smislu ter ostaja vezana na organsko nujnost in aktualnost.

Navezovanje konotativnega jezikovnega pomena na emocionalnost, ki je v zaznavanju in v akcijskih tendencah naravnana predvsem na subjektovo socialno okolje, je glavna poteza behavioristične psihologije jezika. Behaviorizem se namreč osredotoča predvsem na pragmatično vrednost jezika pri vedenjski regulaciji organizma. Diferenciacija celotnega posameznikovega vedenja na podlagi treh temeljnih vedenjskih modalnosti omogoča subjektov dvig iz pavšalne situacijske vpletenosti ter vzpostavitve stabilnosti in identitete. S pomočjo diskriminativnih procesov učenja se iz grobe konotativne orientacije izoblikuje denotativna mnogovrstnost.

Stopnja diferenciacije in konkretizacije izvirne denotativne navezanosti na situacijo sovпада s stopnjo diferenciacije in konkretizacije emocij. Njihova ubeseditiv ima zanje izreden pomen, saj vnaša vanje dinamiko, ki se izraža v njihovi stalni razpetosti med lastnim endotimnim temeljem (konotativni pomen) in njegovo razumsko nadgradnjo (denotativni pomen) (Fischel, 1962). Zato so emocije integracijska oziroma združevalna doživetja.

Emocije so zelo ekspanziven psihičen proces in lahko pod vplivom različnih zunanjih in notranjih dejavnikov prekrijejo in odločilno preoblikujejo vse subjektovo psihično dogajanje (Kovačev, 1992). Poleg tega povezujejo med seboj različne psihične procese, ki jih umeščamo v filogenetsko različno stare strukture. Jezik deluje kot njihov organizacijski princip, saj se skozi poimenovanje iz endotimnega temelja izoblikujejo stabilne enote. Tako omogoča jezikovna simbolizacija spoznavno razmejitev različnih čustev med seboj in njihovo razširitev na najvišjo raven subjektive kognicije. Čustva lahko namreč prevzamejo vlogo sprožilca ali posledice mišljenja.

Številni avtorji (Stemmer, 1953, Musek, 1990, Trstenjak, 1953) dokazujejo medsebojno odvisnost pojmovnega in emocionalnega s poudarjanjem pomembnosti in kvantitativne prevlade vrednostne komponente pomena glede na drugi dve. Tako naj bi vsi iz afekta izpeljni pojmi pomenili vrednote, s pomočjo katerih dobta svet in lastni jaz za posameznika bolj ali manj integrativen smisel. Rubinstein (1958) tako označuje čustva kot spoznavne procese, ki skozi specifično prizmo zrealijo realnost ter implicirajo tako enotnost emocionalnega in intelektualnega kakor tudi njuno medsebojno prežemanje.

PREVERBALNA FAZA AFEKTIVNO-KOGNITIVNEGA RAZVOJA

Emocije se navezujejo na mišljenje predvsem preko svoje jezikovne simbolizacije. Zaradi njihove notranje diferenciranosti in intenzivne vpletenosti v vse subjektivno psihično dogajanje jih večina avtorjev pojmuje kot eno temeljnih dimenzij človeškega razvoja (Decarie, 1978; Lewis in Rosenbaum, 1978). Takšno pojmovanje zasledimo celo pri Piagetu (Piaget, 1954, Decarie, 1978) kljub njegovi izraziti naravnosti na proučevanje kognicije. V skladu s tem je namreč izdelal sistematično analizo odnosa, ki ga je predpostavljal med emocionalnim in intelektualnim razvojem(3). Ta naj bi bil trojen in naj bi vključeval:

1. neločljivost afektivnih in kognitivnih procesov
2. funkcionalni paralelizem med afekcijo in kognicijo ter
3. stalno kognitivno-afektivno interakcijo.

NELOČLJIVOST AFEKTIVNIH IN KOGNITIVNIH PROCESOV

Kognicija in afektivnost sta po Piagetu medsebojno neločljiva procesa in nobenega izmed njiju ni mogoče zvesti na drugega. Zato Piaget (1954) poudarja, da ne obstaja niti čisto afektivno niti čisto kognitivno vedenje, ampak sta obe vedenjski obliki le dva vidika iste stvarnosti. V realnosti se namreč vedno pojavljata istočasno, zato ju je mogoče le teoretično ločevati med seboj. Zaradi njune tesne medsebojne prepletenosti lahko postane problematično tudi vprašanje njune vzročnosti. Toda Piaget meni, da bi slednjega lahko označili kot psevdoproblem. Nobeden izmed obeh procesov namreč ne more prevzeti niti funkcije vzroka niti funkcije posledice. Sta komplementarna in ne moreta obstajati drug brez drugega.

Piaget sicer priznava, da lahko emocionalni procesi pospešijo, zavrejo ali zmotijo miselno dejavnost, vendar odločno zavrača idejo, da bi afektivnost lahko ustvarjala in prirejala mentalne operacije ali da bi inteligentnost lahko ustvarjala emocije. Afektivnost namreč pojmuje kot energetski vir, od katerega je odvisno dobro delovanje inteligentnosti, vendar ta vseeno ne igra nobene vloge v procesu njenega strukturiranja. V tem se Piagetovo stališče korenito razlikuje od psihoanalitičnega modela mentalnega delovanja, ki že ob rojstvu predpostavlja naslednje faze:

gon	————>	odsotnost njegovega objekta:	————>	halucinatorna
		odložitev zadovoljitve		predstava spomina
				zadovoljitve

Odložitev zadovoljitve in spremljevalna frustracija nastopita po Freudu že pred pojavom ega, koncepti objektov pa izvirajo iz primitivnih halucinatornih podob (Rappaport, 1951).

FUNKCIONALNI PARALELIZEM MED AFEKCIJO IN KOGNICIJO

Drugi vidik odnosa med afektivnostjo in inteligentnostjo je po Piagetu (v skladu z njegovim zavračanjem možnosti za obstoj vzročne zveze med njima) funkcionalni

paralelizem v njunem razvoju. Nobena struktura namreč ne more obstajati brez določene dinamike in vsaka nova oblika energizirajoče regulacije mora ustrezati neki novi strukturi. Zato se vzporedno z vsako novo stopnjo emocionalnega vedenja pojavi tudi ustrezen tip kognitivne strukture.

TABELA 2: Vzporedni tabeli stopenj intelektualnega in afektivnega razvoja (Piaget, 1954)

A

SENZOMOTORIČNA INTELIGENTNOST
(nesocializirana)

1. dedna oprema
  - refleksi
  - instinkti (zbirke refleksov)
2. prve pridobitve kot funkcija izkušenj med prvo fazo senzomotorične inteligence
  - prve navade
  - diferencirane zaznave

3. senzomotorična inteligentnost
(od 6.-8. meseca do usvojitve jezika v drugem letu)

INTRAINDIVIDUALNA OBČUTJA

(feelings), ki spremljajo vsako subjektivno akcijo

1. dedna oprema
  - instinktivne tendence
  - emocije
2. perceptivne emocije
  - ugodje in bolečina, vezana na zaznave
  - občutenja (feelings) ugodja in neugodja

3. elementarne regulacije
(kot jih opredeljuje Janet)

aktivacija, zaviranje in zaključne reakcije z občutkom uspeha ali neuspeha

B

VERBALNA INTELIGENTNOST
(konceptualna = socialna)

4. predoperacionalne reprezentacije
(interiorizacija akcij v obliki nereverzibilnih misli)

5. konkretne operacije
(od 7.-8. leta do 10.-11. leta)
(elementarne operacije klasifikacije in razmerij: neformalna misel)

6. formalne operacije
(začetek pri 11.-12. letih, polna usvojitve pri 14.-15. letih):
logika vsebinsko prostih propozicij

INTERINDIVIDUALNA OBČUTJA

(afektivne izmenjave med ljudmi)

4. intuitivne emocije
(elementarna socialna občutja, pojav prvih moralnih občutij)
5. interiorizirane socialne emocije
pojav avtonomnih moralnih občutij z intervencijo volje
(pravično in nepravično nista več odvisna od poslušnosti pravilom)
6. "ideološka" občutja

Medosebna občutja se povezujejo z drugimi občutki, katerih cilji so kolektivni ideali. Vzporedna elaboracija osebnosti: posameznik si pripiše vlogo in cilje v družbi.

KOGNITIVNO-AFEKTIVNA INTERAKCIJA

Tretji tip odnosov med inteligentnostjo in afektivnostjo, ki jih postulira Piaget, je njuna zapletena interakcija. Tu se Piaget opira na Durkheimovo (Durkheim, 1961) tezo, da lahko posameznik, prepuščen lastnim resursom, pridobi le praktično inteligentnost in predstave, medtem ko so koncepti, mentalne kategorije in miselna pravila sestavljeni iz kolektivnih reprezentacij, te pa naj bi bile rezultat socialne interakcije. Subjektu namreč logika ni imanentna, ampak se med razvojem oblikuje postopoma kot rezultat vzajemnih socialnih interakcij(4).

Durkheimove interakcionistične hipoteze ni mogoče aplicirati na senzomotorično inteligentnost, saj je ta še popolnoma individualna. Otrok se mora namreč pred usvojitvijo govora naučiti imitirati geste, imitira pa lahko predvsem tiste geste, ki jih tudi razume.

KOGNITIVNA KONSTITUCIJA EMOCIONALNIH PROCESOV

Konkretizacijo emocionalnih procesov v mnogovrstni spekter jasno prepoznavnih in med seboj ločljivih kvalitete omogoča vsakokratna udeleženos kognicije v procesu njihovega oblikovanja. Tako lahko govorimo celo o "siamski nerazdružljivosti" obeh (Britains, 1926)(5). Konkretna spoznavno-jezikovno diferencirana čustva se namreč oblikujejo na podlagi kognitivne usvojitve situacije in se nanašajo na globoko zasidrane vidike njenega individualnega osmišljanja.

J. P. Sartre (1948) poudarja, da je proučevanje pomenske navezanosti osebe na določeno situacijo nujno za razumevanje njenih emocij, ki jih ni mogoče razumeti, če jim ne poskušamo poiskati ustreznega pomena(6). Realizacija pomenske vpletenosti osebe v njeno okolje poteka skozi njeno specifično razumevanje sveta. Zato obstajajo med čustveno obarvanimi modeli sveta različnih subjektov precejšnje medosebne razlike, saj naj bi emocija povzročila njihovo transformacijo.

Za emocije zrelih osebnosti je po Petersu (Peters, 1963) značilna posebna kognitivna shema, ki omogoča organizacijo situacije in oceno njenega pomena za subjektivno dejavnost. S spreminjanjem stopnje neposrednosti ocene se spreminja tudi kvaliteta čustva. Najbolj neposredne oziroma najmanj artikulirane ocene se pojavljajo pri difuznih in surovih čustvih. Ta so namreč še vezana na golo vzburjenje. S povečevanjem soudeležnosti subjektivnih spoznavnih procesov, ki imajo pri izražanju čustev posredovalno funkcijo, poteka njihovo izražanje predvsem skozi mnenja in stališča.

Peters poudarja, da lahko emocije realiziramo v pomensko zasičeni, bolj ali manj ostro začrtani shemi, ki omogoča vzpostavitev dejavnostno-spoznavnega odnosa do situacije. Zato uvaja pojem subjektivne eksistenčne pozicijske sheme ("self-in-relation-to-world"), ki poleg bolj ali manj izdelane shematizacije samega sebe in zunanjega sveta vključuje tudi neposredne reakcije in dejavnostne tendence ter tako označuje motivacijo in kognitivno krmiljenje.

V skladu z občo pozicijsko shemo se oblikujejo posamezni spoznavni liki, tj. kognitivni vzorci, ki so kritičnega pomena za posamezne emocije, saj preko njih poteka artikulacija različnih modalnosti vzajemnega odnosa med osebo in situacijo. Te je mogoče na manifestni ravni pojmovati kot označevalne reakcije in stopnja njihove kompleksnosti je odvisna od številnih pogojev, ki izvirajo iz zaznavnega teksta. Mednje spadajo zlasti:

- notranja konsistentnost udeleženih kognitivnih procesov,
- diferenciranost spoznavnega aparata,

- realna vsebina zaznav,
- razpon retrospektivnega in prospektivnega izbora,
- funkcionalna poenostavitev vertikalnih zvez,
- stabilnost,
- stopnja verbalizacije, idr.

J. McV. Hunt (1958) je s sodelavci proučeval kognitivne specifičnosti treh primarnih jezikovno izrazljivih emocij: jeze, žalosti in strahu. Temeljni moment kognitivnih shem, ki tvorijo podlago izbranih emocij, je po Huntu njihov časovno-prostorski odnos do situacijske omejitve, ki blokira subjektovo ciljno usmerjeno dejavnost. Tako nastopi jeza, kadar omejitev neposredno in premočno udari ob doživljajski tok in zakrije cilj, kar izzove naperitev subjektove hipotetične ali realne dejavnosti na konkretno oviro "tukaj in zdaj". Strah nastopi, ko ogrožujoča ovira, ki se z določeno verjetnostjo približuje ciljni dejavnosti, zajame subjektovo doživljanje, žalost pa, ko je meja trdna in nepremostljiva. Ciljna dejavnost je tako nepovratno odtrgana od svojega objekta, zato lahko tega označimo za izgubljenega.

Kognitivne pozicijske sheme emocionalnih procesov, njihov funkcionalni kontekst in njihova podlaga spadajo med pogostejše obravnavane probleme različnih znanstvenikov, ki so se ukvarjali z empiričnim proučevanjem emocij. Med njimi izstopa zlasti S. Schachter (1962) s svojim poskusom eksperimentalne utemeljitve funkcionalnega spoja, v katerem se določena (za specifično emocijo odločilna) pozicijska shema in ustrezne figure sistematično prepletajo z istočasno udeleženim aktivacijskim momentom.

Schachter se je v svojih eksperimentih osredotočal predvsem na visceralno vzburjenje. Pri enakem visceralnem vzburjenju so se namreč ob eksperimentalni manipulaciji kognitivnih likov pojavile različne, celo nasprotno emocije in ob injiciranju simpatičnega stimulansa adrenalina so kognitivni liki toliko močneje usmerjali ustrezno čustveno vedenje, kolikor močnejše je bilo vzburjenje. Zaradi funkcionalne integracije spoznavnih procesov in fiziološkega vzburjenja lahko Schachterjevo pojmovanje emocij v nasprotju s kognitivno monopolističnimi koncepti označimo kot funkcionalno pluralistično.

V svojem progresivnem izgrajevanju se emocije približujejo spoznavnim procesom, hkrati pa tudi kontinuirano prehajajo v območje nagonov, še zlasti v svoji primitivnejši organizacijski obliki. Zaradi pomembnosti kognitivnega vidika emocij in njihove hkratne navezanosti na primitivnejše, rigidne vedenjske vzorce bi lahko emocionalne procese označili kot poseben bazični in rudimentarni tip kognicije. Človek je namreč stalno naravnano na tiste vidike okolja, ki implicirajo možnost za zadovoljevanje njegovih potreb in za izpolnjevanje njegovih želja. Ta naravnost mu omogoča ovrednotenje vsakega dražljaja glede na njegovo osebno relevantnost in njegov pomen. Zato večina kognitivno usmerjenih avtorjev poudarja, da bi bilo treba emocije pojmovati kot funkcijo spoznavne dejavnosti in vsako specifično emocijo povezati z ustrezno vrednostno oceno.

Enako stališče zagovarja tudi R. Lazarus (1968, 1970), vendar v nasprotju z drugimi avtorji kognitivne ocene ne pojmuje kot stališčno naravnano in kot enkratno pojav. V njegovem konceptu nastopa kognicija kot kontinuirana psihična dejavnost, ki spremlja spremenljive emocionalne reakcije. Zato poleg pojma ocene (appraisal), ki ga nadalje deli še na dve podkategoriji kognitivnih ocen (primarne in sekundarne ocene) uvaja tudi pojem ponovne ocene (reappraisal). Te označuje kot drugi - kognitivni način uravnavanja emocionalnih reakcij, medtem ko kot prvega označuje neposredno akcijo.

T.i. "ponovna ocena" nastane na podlagi dotoka novih dražljajev in je lahko posledica dobrega preizkušanja realnosti ali njenega difuznega izkrivljanja. Subjektova sposobnost ponovnega ocenjevanja situacije pripomore k njegovemu objektivnemu ovrednotenju predvsem v primerih, ko je ta situacija dražljajsko ambivalentna. Tedaj namreč temelji subjektova prva ocena pretežno na njegovem osebnostno pogojenem sistemu verovanj in šele na podlagi dodatnih, novih informacij je mogoča njena potrditev ali zavrnitev. Pojavljanje in izginjanje emocij ter njihovo kvalitativno spreminjanje so po Schachterju procesi, ki jih izzove kontinuirana spoznavna dejavnost ocenjevanja in "ponovnega ocenjevanja".

ZAKLJUČEK

Avtorji kognitivnih teorij emocij namenjajo precejšnjo pozornost pomembnosti stalne interakcije med afekcijo in kognicijo. Pri tem proučujejo zlasti vpliv kognitivnih ocen na oblikovanje emocij in zanemarjajo povratni vpliv emocij na kognitivne procese. Emocije lahko namreč kljub svoji zasidranosti v filogenetsko primarnejših nevroloških strukturah spodbudijo ali zavrejo kognitivno dejavnost. Stalna medsebojna prepletenost procesov obeh vrst otežuje oziroma celo onemogoča njihovo natančno razmejitev. Zato bi lahko kognitivnim teorijam emocij očitali enostranskost in nezadostnost, ki izstopata predvsem v njihovih prikazih odnosa med kognicijo in emocijami.

LITERATURA

- BRITAIN, A. H. (1926). The function of the emotions. *Psychol. Rev.*, 33, 30-50.
- DECARIE, T. G. (1978). Affect Development and cognition in a Piagetian context. V: M. LEWIS, L. A. ROSENBLUM (Izd.). The development of affect. New York and London, Plenum Press.
- DURKHEIM, E. (1961). *Etudes sociologiques*. Paris, P. U. F.
- ERTEL, S. (1964). Die emotionale Natur des semantischen Raumes. *Psychol. Forsch.*, 28, 1- 32.
- FISCHEL, W. (1962). *Struktur und Dynamik der Psyche*. Bern, Stuttgart, Wien, Hans Huber Verlag.
- HUNT, W. A. (1941). Recent developments in the field of emotions. *Psychol. Bull.*, 38, 249- 276.
- HARLOW, H. F., STAGNER, R. (1933). Psychology of feelings and emotions., II., *Psychol. Rev.*, 40, 184-195.
- KOVAČEV, A. N. (1992). Grafično izražanje emocij in njegovi osebnostni korelati. Magistrsko delo. Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- LAZARUS, R. S. (1968). Emotion as coping process. V: M. ARNOLD (Izd.). The nature of emotion. London, Penguin.
- LAZARUS, R. S., AVERILL, J. R. (1970). Towards a cognitive theory of emotion. V: M. ARNOLD (Izd.). Feelings and emotion. New York and London, Academic Press.
- LEWIS, M., ROSENBLUM, L. A., Introduction: Issues in affect development. V: M. LEWIS, L. A. ROSENBLUM (Izd.) (1978). The development of affect. New York and London, Plenum Press.
- MUSEK, J. (1990). Simboli, kultura, ljudje. Ljubljana, Filozofska fakulteta.

- OSGOOD, C. E. (1962). Studies in generality of affective meaning systems. *American Psychologist*, 17, 10-28.
- OSGOOD, C. E. (1963). *Psycholinguistics*. V: S. KOCH (Izd.). Psychology, Vol. 6. New York, Columbia University Press, 244-316.
- OSGOOD, C. E. (1964). A behavioristic analysis of perception and language as cognitive phenomena. V: J. S. BRUNER et al., *Contemporary Approaches to Cognition*. Cambridge, Cambridge University Press, 75-118.
- OSGOOD, C. E., SUCI, G. J., TANNENBAUM, P. H. (1957). *The measurement of meaning*. Urbana, University of Illinois Press.
- PETERS, H. N. (1963). Affect and emotion. V: M. H. MARX (Izd.). *Theories in contemporary psychology*. New York, 435-454.
- PIAGET, J. (1954). *Les relations entre l'affectivite et l'intelligence dans le developpement mental de l'enfant*. Paris, C. D. U.
- PLUTCHIK, R. (1970). *Emotions, Evolution, and Adaptive Processes*. V: M. ARNOLD (Izd.) (1970). *Feelings and Emotions*. New York and London, Academic Press.
- PLUTCHIK, R. (1968). *The Evolutionary Basis of Emotional Behaviour*. V: M. ARNOLD (Izd.). *The Nature of Emotion*. London, Penguin.
- RAPPAPORT, D. (1951). *Organization and pathology of thought*. New York, Columbia University Press.
- RAPPAPORT, D. (1968). *The Psychoanalytic theory of emotions*. V: M. ARNOLD (Izd.). *The nature of emotions*. London, Penguin.
- RUBINSTEIN, S. L. (1958). *Grundlagen der allgemeinen Psychologie*. Muenchen, Wilhelm Goldmann Verlag.
- SARTRE, J. P., (1948). *Esquisse d'une theorie des emotions*. Paris, C. D. U.
- SCHACHTER, S., SINGER, J. E. (1962). Cognitive, social, and physiological determinants of emotional state. *Psychol. Rev.*, 69, 379-399.
- STEMMER, W. (1953). *Die Elemente des Psychischen*. Bern, Stuttgart, Wien, Hans Huber Verlag.
- TRSTENJAK, A. (1953). *Le role cognitif des emotions*. Actes du XIeme congres international de philosophie, II., Epistemologie. Bruxelles.

OPOMBE:

1. Termin "adaptacijska situacija" (ki ga v pričujočem tekstu včasih nadomestimo s terminom "prilagoditvena situacija" ali "situacija prilagajanja") je zgotitev daljše formulacije za označitev situacije, v kateri se je znašel subjekt in ki se ji mora prilagoditi. Adaptacija je seveda dvosmerna. Subjekt prilagaja lastne spoznavne strukture zunanji stvarnosti, ki jo hkrati zrcali v lastnem psihičnem aparatu in jo tako korenito preoblikuje. Shematizacija in transformacija realnosti sta namreč nujen pogoj za njeno osmišljanje, saj subjekt ni sposoben usvojiti surove, nepredelane stvarnosti.
2. Proprioceptivno-kinestetične in glandularno-nevrnalne sestavine reakcijskega vzorca so popolnoma nasprotne njegovim muskulaturam sestavinam.
3. Ta analiza je dostopna v šapirografiranih poročilih njegovih predavanj na Sorboni (J. Piaget (1954). *Les relations entre l'affectivite et l'intelligence dans le developpement mental de l'enfant*. Paris, C. D. U.), v svojih kasnejših delih pa je le še potrjeval svoje prvotno stališče (tako vsaj ugotavlja T. D. Decarie, *Affect development and cognition in a Piagetian context*. V: M. Lewis & L. A. Rosenbaum (1978). *The development of affect*. New York and London, Plenum Press, 184.).
4. Ta odnos je Durkheim najjasneje opisal v svojih *Etudes Sociologiques* (1961), vendar je Piaget njegovo tezo nekoliko preoblikoval.
5. Izraz "siamese indivisability" je prvi uporabil Britains (A. H. Britain, *The function of the emotions*. *Psychol. Rev.*, 1926, 33, 30-50.), zasledimo pa ga tudi pri Bottenbergu (E. H. Bottenberg, *Emotionspsychologie*, 185.).
6. V originalu se stavek glasi: "On ne peut comprendre l'emotion, que si l'on y cherche une signification.", kar bi lahko prevedlo kot "Ne moremo razumeti emocije, razen če iščemo tam pomen." (J. P. Sartre (1948). *Esquisse d'une theorie des emotions*. Ed. 2, Paris, 33, 42.) LITERATURA: BEEBE-CENTER, J. G. (1985). *Feeling and emotion*. V: H. Helson (Izd.) (1985). *Theoretical foundations of psychol-*

